

ELISA HEINÄMÄKI

Bataille ja haavan merkitys

”Kuvittelen, että elämäni – sen epäonnistuminen, tai vielä tarkemmin sanottuna avoin haava joka elämäni on – itsessään kumooa Hegelin suljetun systeemin.”¹ Georges Bataille on niitä 1900-luvun ajattelijoina, joiden tuotanto suuntautuu kokonaisuudessaan kyseenalaistamaan filosofian haltuunottavaa käsitejärjestelmää; Bataille ei ole ainoa, jolle Hegel merkitsee tämän pyrkimyksen huipentumaa. Lainaamillani riveillä Bataille asettaa Hegelin käsitejärjestelmää vastaan elämänsä, mutta samalla metaforan, elämän joka on avoin haava.

Bataillen vastalause Hegelille ei olekaan yksinomaan eikä leimallisesti eksistentiaalinen vastalause, vaan se toteutuu kielen alueella. Jean-Luc Nancy on kiteyttänyt Bataillen kirjoittajanlaadun ”protestiksi oman diskursinsa merkitystä vastaan”². Bataillen tekstit protestoivat merkityksen kiinnittymisen väistämättömyyttä vastaan, varsinkin siinä määrin, kuin merkitys ymmärretään välttämättä käsitteelliseksi merkitykseksi. Tämän protestin keinoja ovat yhtäältä ei-käsitteellinen, metaforinen kieli, toisaalta metaforisen kielen kanssa yhteen kietoutuvat syntaktiset pois-sanomisen strategiat.

Haavan metaforiikka on Bataillen tekstien toistuvaa kuvastoa etenkin teoksissa *L'expérience intérieure* (1943) ja *Le coupable* (1944). Bataille ei lakkaa puhumasta haavasta (*blessure*) ja siihen rinnastuvasta repeämästä tai repeämisestä (*déchirement*) tai, vähän harvinaisemmin, halkeamasta tai murtumasta (*brèche, faille*). Haava tai

repeäminen kuvaavat tai määrittävät Bataillen keskeisiä aiheita. Niinpä Bataille esittää, että sisäisessä kokemuksesta kyse on repeämisestä³. Kommunikaatio olioiden välillä vaatii murtumaa, kahden repeämän yhteensattumista⁴. Rakastavaisten halu toisiinsa on ”haavoittuneen halua toiseen haavaan”⁵ ja uskontojen vaalima yhteys jumaliin tapahtuu ”uskovien integriteetin repivän haavan kautta”⁶.

Näissä esimerkeissä haava tulee kuvaamaan kokemuksen luonnetta. Haavan metaforalla ilmaistu ”sisäinen kokemus” ei kuitenkaan määrity sisäisyytenä, vaan kipeänä avautumisena ulkopuolelle. Haava puhuu siis heti saman tien myös suhteesta. Se kuvaa väylää ja kosketuspintaa suhteessa toiseen. Haava toimii Bataillen teksteissä olentojen välisen kommunikaation etuoikeutettuna kuvana ja kantaa samalla vahvaa väitettä kaiken kanssakäymisen kivuliaasta laadusta.

Haava ja repeäminen määrittävät myös konkreettista

”Haava ei ole ainoastaan kokemuksen ja kommunikaation kuva, vaan puhuu jokaista sulkeutuvaa kokonaisuutta vastaan – lopulta myös ykseytenä jäsentyvää maailmaa, olemassaolon totaliteettia vastaan.”

kuvaa, johon Bataille toistuvasti viittaa teoksissaan. Kyseessä on valokuva, jonka Bataille kertomansa mukaan oli saanut psykoanalyttikoltaan. Anonyymi kuva esittää kiinalaista miestä, jota kidutetaan mitä hirveimmällä tavalla: vielä elossa olevan miehen jäseniä ruhjotaan irti. Bataille puhuu ”kauhun ja ystävyiden siteistä”, jotka yhdistävät häntä mieheen⁷. Bataillelaisittain tämä yhteys on ymmärrettävä haavoittuneeksi kommunikaatioksi.

Bataille kuljettaa haavan kuvaamaan myös laajempia kokonaisuuksia – oikeastaan laajimpia mahdollisia. Eräässä tekstissään Bataille kommentoi intohimoa, joka pakottaa Teresa Avilalaisen mystiseen etsintäänsä. Bataillen mukaan Teresan intohimo ”avaa halkeaman universumiin”⁸. Yhtä laaja kantama löytyy seuraavilta hengästyneiltä riveiltä:

”Mahdollisuuksien kuilussa edeten, yhä kauemmaksi viikkattuna, kiiruhtaen kohti pistettä, jossa mahdollinen on mahdoton itse, ekstaattisena, hengästyneenä, kokemus raottaa näin kerta kerralta vähän enemmän *Jumalan horisonttia (haavaa)*, venyttää vähän enemmän sydämen rajoja, olemisen rajoja; paljastaessaan se tuhoaa sydämen pohjan, olemisen pohjan.”⁹

Bataillen tekstit asemoivat siis haavan metaforiikan paitsi mikro-, myös makrotasolle. Haava ei ole ainoastaan kokemuksen ja kommunikaation kuva, vaan puhuu jokaista sulkeutuvaa kokonaisuutta vastaan – lopulta myös ykseytenä jäsentyvää maailmaa, olemassaolon totaliteettia vastaan.

Haava vastalauseena olemassaolon totaliteetille kielii siitä, että vastustajan nimi on Hegel. Mutta haavan metaforalla on myös intiimimpi side hegeliläiseen korpukseen. *Hengen fenomenologian* johdannossa Hegel puhuu kuoleman kohtaamisesta Hengen äärimmäisenä voimainkoetuksena. Kuoleman kohtaaminen ”kasvoista kasvoihin” on, Hegel kuvaa, ”absoluuttisen repeytyneisyyden” hetki. Hengen kehityskertomuksen edellytyksenä on se, että keestetään kavahtamatta ja kauheutta kieltämättä tämä repeytyneisyys, viivähdetään siinä¹⁰. Bataillen puhe haavasta tai repeytyneisyydestä resonoi vahvasti suhteessa näihin *Hengen fenomenologian* riveihin, jotka hän hyvin tunsi.

Haavalla on myös toinen painokas hegeliläinen viitetauspiste. Bataille tunsi Hegelin ennen muuta sen vaikutusvaltaisen tulkinnan välityksessä, jonka venäläissyntyinen Alexandre Kojève esitti *Hengen fenomenologiasta* 1930-luvulla. Tulkinnassaan Kojève korostaa vahvasti Hegelin teoksen tummia ja taistelullisia piirteitä ja kiteyttää teoksen kuoleman filosofiaksi. Kojèveille Hegelin teos puhuu ihmisestä, jota kuolema vahvasti määrittää. Kojève painottaa, että hegeliläisittäin ymmärrettynä käsitteellinen kieli on ”asioiden murhaa”: se on ihmisen keino tuhota asioita niiden omassa ainutkertaisuudessa, mutta samalla saada ne haltuunsa merkityksellistettyinä, käsitteellisen kielen mahdollistamalla universaalilla tasolla¹¹. Kojève kiteyttääkin provosoivasti, että ihminen on ”inhimillistä elämää elävä kuolema”: toiminnallaan ja merkityksenannollaan ihminen kylvää tuhoa ja kuolemaa, mutta samalla kääntää tuhoamansa inhimilliste-

tyksi, merkitykselliseksi elämäksi¹².

Bataillen viljelemä haava-metafora ei siis sellaisenaan erota hänen tekstejään hänen filosofisten kiistakumppaniensa teksteistä: haava ja metafora eivät ole niille vieraita. Kuten Jacques Derrida on todennut, filosofian käsitteellinen työ on aina sotkeutunut metaforaan. Filosofinen projekti on kylläkin rakentunut vastakkainasetteluissa, jotka pyrkivät muun muassa erottamaan toisistaan sanojen varsinaisen ja kuvainnollisen merkityksen. Käsitteellisen ja metaforisen kielen välinen ero kuuluu filosofian peruserotteluihin sen alusta saakka. Derrida osoittaa kuitenkin, että näitä erotteluja ei ole koskaan pystytty tekemään yksiselitteisellä ja puhtaan käsitteellisellä tavalla.¹³

Filosofian alussa on metafora, merkityksen aina jo tapahtuva siirtyminen, joka estää varsinaisen merkityksen kiinnittämisen. Ennen muuta filosofian alussa on auringon ja valon metaforiikka: ”Siinä missä on metafora, on epäilemättä jossain myös aurinko; mutta aina kun kyseessä on aurinko, metafora on alkanut.”¹⁴ Filosofia ei pääse eroon omasta perusmetaforiikastaan, joka näyttää totuuden valona, mutta ei liioin pysty perustelevaan, ei edes myöntämään omaa metaforista alkuperäänsä. Filosofinen metaforiikka, filosofia metaforiikkana onkin Derridan mukaan ollut ennen muuta idealisaation liikettä: sanojen hämärän, aistimellisen, monimielisen tiheikön kieltämistä, pyrkimystä yksiselitteisten käsitteiden kiinnittämiseen. Muistamatta, että koko projekti perustuu metaforiseen suhteeseen, aistimellisen katseen ja järjen näkökyvyn, konkreettisen auringon ja totuuden valon analogiaan.

Repeytymisen hetki Hegelin Hengen kehityskertomuksessa tai merkityksenannon kuvaaminen murhana kuljettavat metaforiikan käsitteellisen filosofisen esityksen keskelle. Samalla kuvat kommunikoivat ajatuksen, että kipu ja väkivalta ovat filosofisen, käsitteellistävän prosessin välttämätön osa. Kummassakin tapauksessa kuva on kuitenkin alisteinen laajemmalle filosofiselle narratiiville. Samassa kappaleessa, jossa Hegel puhuu absoluutisesta repeytyneisyydestä kuoleman edessä, hän myös toteaa, että tämä Hengen pelottomuus, repeytyneisyyden sietäminen, kääntää kuoleman negatiivisuuden olemissä: käsittää sen ja ottaa sen osaksi omaa laajenevaa itsetietoisuuttaan. Kojëven provosoiva murha-metaphoriikka kuvittaa sekä näkemystä ihmisen ylivertaisesta kyvystä käsitteelliseen haltuunottoon. Jos murhan voisi olettaa edellyttävän haavoittamista ja väkivaltaa, tästä väkivallasta ei Kojëven kertomuksessa jää mitään jälkiä järjestelmään. Niin repeytyneisyys- kuin murha-esimerkissä halutaan lopulta esittää, että haava umpeutuu. Tapahtuu – Derridan ajatusta soveltaen – idealisoinnin ele, jossa kuvasta nousee käsitteeseen ja ruumiista (”ruumiista”) ideaan.

Bataillainen ”haava” tulee väliin tässä idealisoivassa liikkeessä ja pysäyttää sen. Bataille siirtää haavan alisteisesta perustavaan asemaan. Haavan metaforiikka on Bataillen väliintulo sulkeutuvaa kokonaisuutta vastaan. Tästä erottamatta se on – kuvaluonteensa kautta – väliintulo käsitteellistä haltuunottoa vastaan. Bataillen

haava-metaphoriikan merkitystä voidaankin vetää yhteen ja puhua haavasta kootusti epätäydellisyyden metaforana. Haava kommunikoii sitä, että yritykset ottaa maailma (tietoisuudella, käsitteillä) haltuun epäonnistuvat. Se puhuu kivusta, kokemuksesta, kommunikaatiosta, kuolemasta, jotka ilkkuvat näille haltuunottoyrityksille.

Kuvana haava on ambivalentti. Haava piiryy pintaan, sisä- ja ulkopuolen rajalle, tehden samalla vaikeaksi sanoa missä raja tarkkaan ottaen kulkee. Haava viestittää toiseudesta suhteessa tarkkoihin rajoihin ja sulkeutuviin identiteetteihin, mutta tämä toiseus ei näydy selkeänä toisena puolena – haava on sotkuinen, se ei anna nähdä toiselle puolelle, se vain rikkoo pinnan. Bataillen ajattelun ja kirjoittamisen intressit tiivistyvät haavaan siinä määrin, että haava on helppo nähdä koko tämän ajattelun metaforana.

Samalla haavaa ei voi pitää kovin radikaalina merkityksen kiinnittymisen kyseenalaistumisena. Kuvaluonteisena haava-metaphoran merkitys on peruuttamattomasti epätarkka. Sen asema Bataillen teksteissä ja sen suhde toisiin teksteihin, toisiin diskursseihin, kutsuvat joka tapauksessa lukemaan sille merkityksen. Se ei myöskään voi olla antamatta meille tiettyä maailmaa, maailmaa Bataillen mukaan. Luemme haavasta maailman, jossa ruumis on keskeisempi kuin idea, jossa identiteettiä keskeisempää on kommunikaatio, jossa kommunikaatio ei ole viestien vaihtamista vaan kosketetuksi, satutetuksikin tulemista, ja josta kuolemaa ei pystytä sulkemaan ulos. Haava voi kuvata merkityksen kiinnittymättömyyttä, mutta se ei voi erityisen radikaalisti toteuttaa sitä.

Tällainen haavan tulkinta jää kuitenkin puolittiehen. Jo Derrida varoittaa tunnetussa Bataille-artikkelissaan irrottamasta Bataillen käsitteitä (lisään: myös kuvia) niiden toiminnasta tekstiyhteyksissään¹⁵. Mikä tahansa Bataillen tekstien luenta on vaillinnainen, jolle huomiota kiinnitetä myös siihen, *mitä Bataillen teksteissä tapahtuu*. Tarkastellaan siis eräitä niistä löytyviä tekstuaalisia strategioita, joita yhdistää se, että ne tuottavat häiriötä merkityksellistämisen prosessissa.

Ensimmäinen esimerkkini ei tarkkaan ottaen ole tekstuaalinen strategia, mutta kyseessä on silti eräänlainen häiriön ilmentymä Bataillen teksteissä. Haavan metaforiikan toisteisuus näissä teksteissä tuntuu vaativan erityistä tulkintaa. Kerran toisensa jälkeen toistuva haava puhuu ruumiista – muullakin tavalla kuin ruumista merkitsevästä ruumiin metaforana. Haava on pakkomielle. Sen toistuvuus Bataillen teksteissä ei ole ainoastaan neutraalia esiintymistiheyttä tai tekstuaalisten vaikutteiden risteyskohta. Pikemminkin se näyttää latautuneelta kuvalta, jota kohden jokin voima yhä uudelleen ajaa – jota joku kohtalokkaasti ei voi olla toistamatta. Haavan ”takana” voi aavistaa intohimoisen ruumiin – ei sinä mitä haava neutraalisti esittää, vaan oireilevana, haluavana, motiiveiltaan hämäränä, ei symboloituna vaan nimenomaan symboloimattomana. Haava ei kuvaa tai tarkoita ruumista, vaan pikemminkin oireilee sitä, piirtää esiin sen halun kohteen. Tämän se tekee determinoidulla, ainutkertaisella, vaikutussuhteiltaan hämärällä tavalla. Voidaan

”Teksti haastaa lukijan: luulet pystyväsi kuvittelemaan tämän kuvan, mutta pystytkö todella...? Bataillen vähäsanaisuus ja tekstin katkos tuottavat epäilyn, puhuvat haltuunottamattomasta.”

aavistaa jotain haava-metaforan esikielellisistä edellytyksistä, jotka eivät koskaan tyhjene haavan avattuun merkitykseen.¹⁶

Toinen esimerkkini liittyy edellä lyhyesti mainittuun kiinalaisen kidutetun kuvaan. Vaikka on ilmeistä, että kuva on Bataillelle tärkeä, on huomattavaa, että hän tiettyssä mielessä ei sano siitä paljonkaan. Hän ei kerro kuvasta mitään tarinaa. Sen sijaan kuvan esiin nostamista seuraa tekstissä katkos. *L'expérience intérieure* -teoksessa Bataille kuvaa: ”hiukset päässä sojottaen, kauniina, vauhkona, veren raidoittamana, kauniina kuin ampiainen” – ja jatkaa: ”Kirjoitan: ’kaunis!’ ... jokin karkaa minulta, pakenee, pelko riistää minut itseltäni ja – aivan kuin olisin halunnut kiinnittää katseeni aurinkoon – silmäni vastustelevat.”¹⁷ *Le coupable* -tekstin viittausta seuraa neutraalimpi ”J’ai dû m’arrêter d’écrire”¹⁸ – ranskan kielen ilmaus on kaksitulkintainen ja kääntyy yhtä lailla ”Minun on täytynyt lopettaa kirjoittaminen” tai ”varmaankin lopetin kirjoittamisen” kuin ”minun täytyi, minun oli pakko lopettaa kirjoittaminen”.

Edellisessä tekstikohdassa haavoittuneen kuvaa seuraa (toinen, tuttu) metafora, jälkimmäisessä on kyseessä töksähtävä katkos. Vaikka esimerkit ovat erilaisia, vaikka niistä ensimmäisessä pintatasolla kuva seuraa kuvaa, löytyy kummastakin samanlainen efekti: katkos, joka puhuu kyvyttömyydestä tämän kuvan äärellä. Kyvyttömyys kirjautuu tekstiin katkokseksi. Teksti haastaa lukijan: luulet pystyväsi kuvittelemaan tämän kuvan, mutta pystytkö *todella*...? Bataillen vähäsanaisuus ja tekstin katkos tuottavat epäilyn, puhuvat haltuunottamattomasta. Moninkertaisesti: kivun haltuunottamattomuudesta, *toisen* kivun haltuunottamattomuudesta, tästä kuvatusta poissaolevasta, joka katoaa mahdollittomuuteen

Bataillen tekstin ja joskus katsellun vanhan valokuvan takana.

Vastaava vaikutus on negatiivisten ketjuilla, joita Bataille suosii samoissa tekstiyhteyksissä kidutetun kuvan kanssa. Kidutetun kuva merkitsee yötä, mutta: ”yötä kontemploidessani en näe mitään, en rakasta mitään”¹⁹. Katsoessani sitä ”en näe mitään: se ei ole näkyvää eikä aistittavaa millään kuviteltavalla tavalla, ei myöskään ymmärrettävää.”²⁰ Bataille toistaa negatiivisten ketjuja sanoen myös näin pois merkitystä, jota teksti ei ole voinut olla kiinnittämättä.

Seuraavassa tekstikatkelmassa haavan ja repeytymisen metaforiikka esiintyvät, kuten niin usein, väkivaltaisessa muodossa:

”Ihminen joka on itsekkään yksinäisyyden vihassaan yrittänyt kadottaa itsensä ekstaasiin, on tarttunut taivaan laajuutta ’kurkusta’: sillä sen [taivaan] on vuodettava verta ja huudettava. Alaston nainen avaa nautintojen kentän (säädyllyisesti puettuna hän ei hämmäntäisi): näin repeytyy tyhjä laajuus ja repeytyneenä avautuu ihmiselle, joka kadottaa siihen itsensä, samalla tavalla kuin ruumis katoaa alastomuuteen, joka antautuu sille.”²¹

Katkelman aiheeksi on mahdollista identifoida itsen ekstaattinen menettäminen. Taivaan pinnan väkivaltaista repimistä tarjotaan ekstaasin metaforaksi. Alaston nainen ja, laajentaen, eroottinen suhde toiseen on luontevaa lukea tämän ekstaasin esimerkiksi, erääksi sen saavuttamisen tai ilmenemisen tavaksi; taivaan repeytyminen toistuu myös tämän kokemuksen kuvana.

Tekstikohdassa hämmäntää kuitenkin sen loppu: ihminen kadottaa itsensä taivaan repeämään *niin kuin*

ruumis kadottaa itsensä alastomuuteen. Ilman tätä viimeistä käännettä kohta olisi helppo lukea näin: kuvauksen ensisijaisena kohteena on ekstaasi, joka voidaan kokea nimenomaan eroottisessa kokemuksessa; tämä on bataillalaisittain kommunikaatiota, olemassaolon intohimoinen ydin, jossa olennot kadottavat erillisyytensä. Taivaan repeäminen tämän kokemuksen metaforana tuo mukanaan tietyn merkityksen lisän: se laajentaa ajatuksen kantavuutta perustavien horisonttien järkkymiseen. Tämä on aiheen mahdollisesta vaativuudesta huolimatta kuitenkin vielä aivan mahdollista ymmärtää ja kuvitella. Löytyy ajatuksen aihe ja sitä kuvittava metafora.

Tekstin loppukäännöksi kuitenkin heilauttaa asetelmaa. Alastoman ruumiin aukeaminen näyttääkin nyt toimivan metaforana taivaan repeämiselle. Paitsi, että ajatus sinänsä on heti paljon vaikeampi ymmärtää, käänne hämärtää tekstikohdan kokonaisuuden tasolla viittaussuhteen ensisijaiseksi oletetun aiheen ja sen kuvaamistavan välillä – tämän hierarkian, joka näyttää kielellisen merkityksen perusedellytykseltä. Metaforateoreettisesti voidaan sanoa, että suhde pääajatuksen (*tenor* tms.) ja ilmaisuvälineen (*vehicle* tms.) välillä hämärtyy. Sen sijaan, että katkelma yksinkertaisesti rinnastaisi kaksi repeytymisen kuvaa, se itseensä kiertyvällä syntaksillaan häiritsee merkityksen kiinnittymistä tehokkaammin kuin haavan tai repeytymisen kuva yksin pystyy tekemään.

Viimeinen esimerkki voisi toimia kiteytyksenä koko bataillalaisesta dilemmasta:

”En voi puhua merkityksen poissaolosta kuin antamalla sille merkityksen, jota sillä ei ole.
Hiljaisuus särkyi, koska sanoin...
Jokin ”*lama sabaktani*” pysäyttää aina tarinan kulun huutaen kyvyttömyyttämme vaieta: minun on annettava merkitys merkityksettömälle: oleminen on lopulta annettu meille mahdottomana!”²²

Katkelmassa toteutuu ensinnäkin eräänlainen latistusstrategia, jota Bataille muuallakin toteuttaa²³. Todetaan, että merkitystä pakenevan, ei-haltuunotetun etsintä raukeaa joka tapauksessa kielen hälinään, unohdukseen. Tuntematon palautetaan joka tapauksessa tunnettuun. Mahdottomuus kuitenkin saa muotoilukseen paradokseja – merkityksen poissaolosta voi puhua vain antamalla sille merkityksen, oleminen annetaan meille mahdottomana. Paradoksi ei puhu ainoastaan mahdottomasta tehtävästä, vaan pitää sisällään jännitteen: ehkä juuri epäonnistuminen *sen* etsinnässä antaa meille *sen* – jollain tavalla *se* kietoutuu kuitenkin mahdottomaan etsintäänsä.

Näillä erilaisilla tavoilla – pakonomaisella toistolla; katkoksilla, negaatioilla; usuttamalla katsomaan sietämättömyyttä kuvaa; itseensä palaavalla syntaksilla, joka sekoittaa asian ja sen kuvauksen välisen hierarkian; latistuksella ja paradokseilla – Bataillen tekstit estävät merkityksen kiinnittymistä, sanovat merkitystä pois. Näin ne toteuttavat sitä, mitä Bataille haluaa myös kuvata haavan metaforalla.

Viitteet

- 1 Bataille 1973b, 369–370.
- 2 Nancy 1993, 336.
- 3 Bataille 1973a, 53.
- 4 Bataille 1973b, 266.
- 5 Bataille 1973b, 267.
- 6 Bataille 1973c, 43.
- 7 Bataille 1973a, 139; 1973b, 268 & 283.
- 8 Bataille 1970, 373.
- 9 Bataille 1973a, 122, kursiivi EH.
- 10 Hegel 1988, 26.
- 11 Kojève 1947, 372–377.
- 12 Kojève 1947, 550.
- 13 Derrida 1972.
- 14 Derrida 1972, 300.
- 15 Derrida 1967, 373.
- 16 Ks. Hollywood 2002, 60–87 ja erit. 74–79: Hollywood tulkitsee kidutetun kuvan toistoa kiinnostavasti esimerkkinä traumaattisen muistin ja toistopakon toiminnasta.
- 17 Bataille 1973a, 139 – Aurinkoon katsominen ja (kauheasta totuudesta) sokaistuminen ovat haavan ohella Bataillella toistuvia kuvia; Bataille ottaa siis myös suoraan kantaa filosofian metaforiseen peruskuvastoon (totuus–aurinko). Ks. Martin Jayn erittely, joka käsittelee Bataillea osana 1900-luvun ranskalaisajattelun ”silmäkritiikin” historiaa: Jay 1993, 216–230.
- 18 Bataille 1973b, 269.
- 19 Bataille 1973a, 145.
- 20 Bataille 1973a, 142; 1973b, 269.
- 21 Bataille 1973b, 261.
- 22 Bataille 1973a, 199.
- 23 Ks. Bataille 1973b, 342.

Kirjallisuus

- Bataille, Georges, *Collège de sociologie*. Teoksessa Bataille, Georges, *Œuvres Complètes II*. Gallimard, Pariisi 1970 (1937–1939), 291–374.
- Bataille, Georges, *L'Expérience intérieure*. Teoksessa Bataille, Georges, *Œuvres Complètes V*, Gallimard, Pariisi 1973a (1943), 7–234.
- Bataille, Georges, *Le Coupable*. Teoksessa Bataille, Georges, *Œuvres Complètes V*. Gallimard, Pariisi 1973b (1944), 235–417.
- Bataille, Georges 1973c, *Sur Nietzsche*. Teoksessa Bataille, Georges, *Œuvres Complètes VI*. Gallimard, Pariisi 1973c (1945), 7–205.
- Bataille, Georges, *L'Érotisme*. Teoksessa Bataille, Georges, *Œuvres Complètes X*. Gallimard, Pariisi 1987 (1957), 7–270.
- Derrida, Jacques, *De l'économie restreinte à l'économie générale. Un hégélianisme sans réserve*. Teoksessa Derrida, Jacques, *L'écriture et la différence*. Seuil, Pariisi 1967, 369–407.
- Derrida, Jacques, *La mythologie blanche*. Teoksessa Derrida, Jacques, *Marges de la philosophie*. Minuit, Pariisi 1972, 247–324.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Phänomenologie des Geistes*. Hans-Friedrich Wessels & Heinrich Clairmont (toim.). Felix Meiner Verlag, Hampuri 1988 (1807).
- Hollywood, Amy, *Sensible Ecstasy. Mysticism, Sexual Difference, and the Demands of History*. University of Chicago Press, Chicago 2002.
- Jay, Martin, *Downcast Eyes. The Denigration of Vision on 20th Century French Thought*. University of California Press, Berkeley 1993.
- Kojève, Alexandre, *Introduction à la lecture de Hegel*. Gallimard, Pariisi 1947.
- Nancy, Jean-Luc, *Excription*. Teoksessa Nancy, Jean-Luc, *Birth to Presence*. Stanford University Press, Stanford 1993, 319–340.